

ИСТОРИЯ

Արցախի Գանձասար վանքի՝ Մովսես Կաղանկատվացու «Պատմություն Աղվանից աշխարհի» ձեռագրի ուսումնասիրության լուսարանումը «Արարատ» ամսագրի էջերում

Հարությունյան Մարինե Գ.

ս.գ.թ., ավագ գիտաշխատող, ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտ (Երևան, ՀՀ)
marina-arutunyan@mail.ru

ՀՏԳ՝ 09:930; EDN: FVYUDP

Հանգուցարաներ՝ գրչություն, ձեռագիր, Գանձասարի վանք, «Արարատ» ամսագիր, Մատենադարան, գրիչ, մանրանկարիչ, մագաղաթ, Հայաստան, Արցախ

Освещение исследования рукописи Мовсеса Каганкатваца «История Агванка» монастыря Гандзасар Арцаха на страницах журнала «Арарат»

Арутюнян Марине Г.

к. и. н., старший научный сотрудник, Институт истории НАН РА (Ереван, РА)
marina-arutunyan@mail.ru

Аннотация. В статье мы представили освещение исследования рукописи «История Агванка» Мовсеса Каганкатваца монастыря Гандзасар Арцаха по информации, предоставленной журналом «Арарат». Произведение Мовсеса Каганкатваца «История Агванка» является одним из ценных памятников средневековой армянской историографии, являющимся ценным источником по общественному устройству Армении, Грузии, народов, прилегающих к Кавказу, Византии, Сасанидской Персии и Арабскому Халифату. Копии рукописи этого произведения были переписаны различными представителями армянской культуры.

Подводя итоги нашего исследования, следует отметить, что труд Мовсеса Каганкатваца «История Агванка» неоднократно переписывался, которые хранятся в рукописной библиотеке Первопрестольного Святого Эчмиадзина и в Матенадаране имени Месропа Маштоца. Образцы этой ценной рукописи широко освещались в различных номерах журнала «Арарат». Следует отметить, что в этом журнале мы встретили только копии рукописи, хранящейся в Эчмиадзинской рукописи. Эти рукописи были написаны в разные годы, конечно, писатели и заказчики были разные лица.

В Арцахе произведение Мовсеса Каганкатваца «История Агванка» было переписано в знаменитом Гандзасарском монастыре рукой писца Симона в 1664 году, по приказу архиепископа Барсега и под покровительством католикоса Агванка Петроса. Один экземпляр этой рукописи в настоящее время хранится в Матенадаране имени Маштоца под номером 2561, который мы изучили и сопоставили с информацией, относящейся к вышеупомянутому выпуску в журнале «Арарат».

Журнал «Арарат» в общих чертах освещал содержание вышеупомянутой рукописи; то есть акцент исследования был сделан на подробном описании внешней стороны рукописи. Автор статьи не упомянул место написания и писца.

Ключевые слова: письмо, рукопись, монастырь Гандзасар, журнал «Арарат», Матенадаран, писец, художник-миниатюрист, пергамент, Армения, Арцах

The coverage of the study of Movses Kagankatvatsi's "The history of Aghvank" manuscript of the monastery of Gandzasar of Artsakh on the pages of "Ararat" magazine

Harutyunyan Marine G.

Candidate of Historical Sciences, Senior Researcher, Institute of History of NAS RA (Yerevan, RA)
marina-arutunyan@mail.ru

Abstract. In the article, We have presented the coverage of the study of the manuscript "The history of Aghvank" of Movses Kagankatvatsi of the monastery of Gandzasar of Artsakh according to the information provided by the "Ararat" magazine. Movses Kagankatvatsi's work "The History of Aghvank" is one of the valuable monuments of medieval Armenian historiography, which is a valuable source on the social structure of Armenia, Georgia, the peoples adjacent to the Caucasus, Byzantium, Sasanian Persia and the Arab Caliphate. Copies of the manuscript of this work have been covered by various representatives of Armenian culture.

Summing up the results of our research, we should mention that Movses Kagankatvatsi's work "The history of Aghvank" was copied several times, which are in the manuscript library of the Mother See of Holy Etchmiadzin and in the Matendaran after Mesrop Mashtots. Examples of this valuable manuscript have been extensively covered in various issues of Ararat magazine. It should be noted that in this magazine we have encountered only copies of the manuscript

kept in the Etchmiadzin manuscript. These manuscripts were written in different years, of course, the writers and the commissioners were different individuals.

In Artsakh, the work of Movses Kagankatvatsi "The history of Aghvank" was copied in the famous Gandzasar Monastery by the hand of the scribe Simon in 1664, by the order of Archbishop Barsegh and under the patronage of the Catholicos of Aghvank Petros. One specimen of the manuscript is currently kept in the Matenadaran after Mashtots under number 2561, which we studied and compared with the information related to the above-mentioned issue in "Ararat" magazine.

"Ararat" magazine covered the content of the above-mentioned manuscript in general terms; that is, the emphasis of the study was on a detailed description of the outside of the manuscript. The author of the article did not mention the place of writing and the scribe.

Keywords: writing, manuscript, Gandzasar monastery, "Ararat" magazine, Matenadaran, scribe, miniature painter, parchment, Armenia, Artsakh

Հայ միջնադարյան պատմագրության արժեքավոր հուշարձաններից է Մովսես Կաղանկատվացու «Պատմություն Աղվանից աշխարհի» աշխատությունը, որը հանդիսանում է՝ Հայաստանի, Վրաստանի, Կովկասին հարակից ժողովուրդների, Բյուզանդիայի, Սասանյան Պարսկաստանի և Արաբական խալիֆայության հասարակական կարգի վերաբերյալ արժեքավոր սկզբնաղբյուր:

Հարկ է նշել, որ Մովսես Կաղանկատվացու «Պատմություն Աղվանից աշխարհի» աշխատությունն օրինակվել էր մի քանի անգամ, որոնք պահվում են Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի ձեռագրատանը և Մեսրոպ Մաշտոցի անվան Մատենադարանում: Այդ արժեքավոր ձեռագրի օրինակները հանգամանորեն լուսաբանվել են «Արարատ» ամսագրի տարբեր համարներում [1]: Ընդգծենք, որ տվյալ ամսագրում մենք հանդիպել ենք միայն Էջմիածնի ձեռագրատանը պահվող ձեռագրի օրինակներին:

«Արարատ» ամսագրի հաղորդած տեղեկությունների համաձայն՝ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի ձեռագրատանը պահվող ձեռագրի օրինակները պահվում են 632 թվահամարի ներքո՝ դասակարգված երկու խմբի: Առաջին խմբի ձեռագրերը օրինակվել են ավելի վաղ միջնադարում, երկրորդինը՝ ուշ միջնադարում, նույնիսկ նոր դարաշրջանում:

Այդ ձեռագրերը գրվել են տարբեր թվականներին, բնականաբար, գրիչներն ու պատվիրողները ևս եղել են տարբեր անհատներ: «Արարատ» ամսագրի անդրադարձած օրինակներից հատկանշական է 1761 թ. Սբ. Էջմիածնում գրված ձեռագիրը, որում առկա են նաև գեղեցիկ մանրանկարներ [2, էջ 333]: Գրիչը Ղուևկիանոս դպիրն է, ստացողը՝ Հակոբ կաթողիկոս Շամախեցին, ծաղկողը՝ Երեմիա Սարկավազ [2, էջ 333]:

Արցախում Մովսես Կաղանկատվացու «Պատմություն Աղվանից» աշխատությունն օրինակվել էր 1664 թ. (ՌՃԺԳ) նշանավոր Գանձասարի վանքում Միմոն գրչի ձեռքով, Տեր Բարսեղ արքեպիսկոպոսի պատվերով և Աղվանք աշխարհի կաթողիկոս Պետրոսի հովանավորությամբ: Այս օրինակի մեկ նմուշն էլ ներ-

կայումս պահվում է Մաշտոցի անվան Մատենադարանում՝ 2561 թվահամարի ներքո:

Ստորև ներկայացնում ենք՝ Մովսես Կաղանկատվացու «Աղուանից պատմութեան» Մայր Աթոռոյս Մատենադարանում պահվող ձեռագրերից մեկ օրինակը.

№ 632

ՌՃԺԳ -1664

ԱՆՈՒՆ՝ Պատմութիւն Աղուանից: **ՆԻԲԹ՝** թղթեայ: **ԿԱԶՄ՝** ստուարաթղթի երեսը լայնածածք, մէջքը կաշեպատ: **ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ՝** ինամքով պահուած, անթերի: Վերջից 265 Բ եւ 264 թուղթը: **ՄԵԾՈՒԹՅՈՒՆ՝** 17 X 14 սմ: **ՌՈՒՂՈՔ՝** 264: **ԳՐՈՒԹԻՒՆ՝** երկսիւն 5 X 15 սմ: **ԳԻՐ՝** բոլորագիր: **ՏՈՂՔ՝** 25 իւրաքանչիւր սիւնակում: **ՎԵՐՆԱԳԻՐՔ՝** մինչեւ 22 թուղթը կարմիր թանաքով, իսկ շարունակութիւնը սեւ:

Սկզբնատառք կարմիր երկայթագրով: **ՍՏԱՅՈՂ՝** Տեր Բարսեղ արքեպիսկոպոսն առաջնորդ Ամարասայ վանից: Տեղի Ամարասու եւ Հիրիերու Սբ. Գրիգորիսի վանորայք: Ժամանակ ՌՃԺԳ - 1664 թ.: **ՀՐԱՄԱՆԱԲ՝** Պետրոս կաթողիկոսին Աղուանից [3, էջ 388]:

ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՔ ԵՒ ՅԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ

Թ. 1^ա

Այս երեսին կպցրած է մի մագաղաթեայ բոլորագիր տախտակ օրացոյց, որի նկարագիրն է՝ 11/10/9/8/ և 7 սմ. Տրամագիծ ունեցող հինգ համակեղորոն շրջանագծեր հագցրած իրար և երկոտասան շառաւիղներով համահաւասար բաժանած 12 հաւասար մասերի: Առաջին մեծ շրջանակում գրուած են հռովմէական ամիսների անուններ գողիակոսի (կենդանակերպի) աստեղատաց 12 նշաններով: Երկրորդ շրջանակում գրուած են կենդանակերպների անունները՝ գօր, կոյս, կշիռ, կարիճ և այլն: Երրորդում՝ ամիսների երբայական անուններ՝ Ադար, Նիսան և այլն: Չորրորդում հայոց այբուբէնը երկու կարգ, աջ ու ձախ, իւրաքանչիւր հատուածում վեց գիր՝ ուստի

և իւրաքանչիւր կիսաշրջանում բոլոր 36 տառերը [3, էջ 388]: Հինգերորդում՝ աստղաբաշխական նշանագրեր, իւրաքանչիւր հաստուածում երեք գիր: Սոյն մագաղաթի և նորա վրայի շրջանակի կեդրոնից կապած և աստառի հետ միացրած են և երկու փոքրադիր շրջանաձև մագաղաթյա կտորներ, որից մեծագոյն կտորը ունի 6 սմ. տրամագիծ, որի վերայ 5սմ. տրամագիծ ունեցող մի շրջանակ կայ 30 համահաւասար բաժանումներով, որոնց մէջ էլ արաբական-թրքական թուաշաններ 1-30: Այս շրջանակի մէջ էլ 4 սմ. տրամագծով, կարմիր ներկած մի դատարկ շրջանակ կայ, որի կէս տրամագծի մեծութեամբ մի նոր լուսնաձև շրջանակ 11աստղանիշներով (աստղալից երկինք): Իսկ փոքրագոյն մագաղաթիկը 5 սմ. տրամագիծ ունի և նոյն կեդրոնից կարած է. այս երրորդ մագաղաթէ շրջանակի մէջ կտրուած է 2 սմ. տրամագծով մի շրջանակ, որ ծածկում է երկրորդ շրջանակի վրայի աստեղագարդ շրջանակը: Իսկ շրջանակի եզրի հակադիր կողմից կտրուած է մի փոքր, որով տակի շրջանակի ամսաթիւն երևում է: Սոյն երկու կտոր մագաղաթները մեծի հետ համակեդրոն լինելով միջնավայրում միացած են իրար հետ թելով: Երկուք էլ ունին ցուցականջներ. Մինի երկարութիւնը 2սմ, միւսին՝ 1, փոքրինը՝ կիսով չափ կտրուած: Միջնակ մագաղաթի ականջը ցուցամատի պէս պտտում է ամիսների և կենդանիների երկտասան անունները ցոյց տալով, իսկ փոքրիկինը միայն ամսաթուերի համարները [3, էջ 388]:

Սոյն տախտակ օրացոյցի միւս երեսին գրուած է սովորական նոր բոլորագրով և նոր սև թանաքով, «թվ. ՌՃԺԱ յիշատակ է Պետրոս կաթողիկոսին Աղուանից»: Այս երեսի վրայ կան նաև մի քանի կիսաջնջուած հայերէն և ռսերէն ստորագրութիւններ:

Թ 1^P

Սոյն երեսին գրուած են շարական երգողաց անունները:

-	Թուականք՝ Քի. և Հայոց.	Քրիստ.	Հայոց
Ա.	Իսահակ Հայրապետն	ՆԺԹ	«
Բ.	Մեսրոբ Վարդապետն	ՆԿԸ	«
Գ.	Յօհան Մանդակունին	ՆՁԷ	«
Դ.	Մօսէս Խորենացին և Քերթող	ՆՂԳ	«
Ե.	Անանիա Շիրակացի	ՇԾԴ	Ա
Զ.	Կոմիտաս Յարագածոտնէ	ՈԻԹ	ՀՁ
Է.	Գրիգոր Մագիստրոսն	ՈԼԳ	ՆՁ
Ը.	Սահակ Հայրապետ Չորոփորեցի	ՈԶԱ	ՃԻԸ
Թ.	Յօհան Օձնեցին	ՉԺԸ	ՃԿԵ
Ժ.	Ստեփանոս Միւնեցի	«	«
ԺԱ.	Պետրոս Գետադարձն	ՌԺԸ	ՆԿԵ

ԺԲ.	Ներսէս Կոյեցին	ՌՃԿԹ	ՈՃՁ
ԺԳ.	Ներսէս Լամբրօնացին	«	«
ԺԴ.	Վարդան Վարդապետն	«	«
ԺԵ.	Գրիգոր վկայասէր փոքրն	ՌՃԴԸ	ՈԽԵ
ԺԶ.	Յակոբ Կոյեցին	ՌՄԸ	ՉԺԷ
ԺԷ.	Յօհաննէս Պլուզն	ՌՅ	ՉԻԷ

Սորա են երգեցողք շարականացն համօրէն, որոց մաղթանօքն Տէր Քրիստոս Աստուած մեզ ողորմեսցի, Ամէն [3, էջ 388-389]:

Թ. 2^Ս

«Յանկ և նախադրութիւն սակս պատմութեան Աղուանից»:

Թ. 4^Ս

«Այս առաջին ցանկ պատմագրոյս թուով Լ. և ցուցումն կարգի սորա գոր դիւրագիւտ լինի ընթերցողաց գորս և կամիցին խնդրել կարգաւ գիտ և գաշխատող սորա յիշեալ»:

Թ. 66^P

«Կարապետացն գիրք յառաջին պատմութեանցս Աղուանից: Երկրորդ պատմութեան արևելեացս Աղուանից նահանգիս»:

Թ. 195^P

«Կատարեցաւ շարած երկրորդ միջակ պատմութեան Աղուանից: Երրորդ ցանցք պատմութեան Աղուանից»:

Առաջին խմբի Մայր օրինակը վերջանում է. «ԻԳ. անուանք Հայրապետաց Աղուանից, ամք և գործք նոցին»:

Երկրորդ խմբի օրինակը աւելացնում է՝

Թ. 196^P

«ԻԵ» վասն կոտորածին, որ ի կողմանս Խաչենոյ և վասն բարեպաշտ իշխանին Չալալին: ԻԶ. վասն եկեղեցոյն գոր շինեաց մեծ իշխանն Չալալ դօլա Հասանն: ԻԷ. վասն մահուան բարեպաշտ իշխանին Չալալ դօլա Հասանոյն:

ԻԸ. «վասն մահուան իշխանին Շահնշահի և որդոյ նորին Չաքարէին»:

Թ. 241 «Պատմութիւն յաղագս սրբոյ խաչին, որ հացունեացն կոչի: Եւ թէ որպէս դարձաւ ի պարսից աշխարհէն խաչն աստուածընկալ: Եւ յայնժամ մասն ինչ ընկալեալ տիկնոջն Սիւնեաց»:

Թ. 259^Ս

«Արդ աղաչեմ զամենեսեան, հարք և եղբարք և սրբամաքուր հայրապետք, որ բնակեալք էք ի դուռ Ամարաս, որք կարդայք և կամ արինակեք՝ պաղատանօք սրտի յերեսս

անկեալ առ ոտս ձեր յիշման արժանի արարեք զիս զբազմամեղ գրիչս և զծօղ սորա զանարժան և զղարիպացել սուտանուն ապաշխարող և զծնօղսն իմ ըստ մարմնոյ և զեղբարքն իմ հարազատք և զամենայն ազգայինսն իմ և զայնոսիկ որք յանձնեցին յիշատակել յաղօթս և տէր Աստուած յիշողացող և յիշելոցս առ հասարակ ողորմեսցի ի միւս անգամ զայստեանն, Ամէն: Ո՛վ եղբարք, ես չունիմ յիշման տեղիք, բայց թէ սակաւ մի յիշման արժան առնէք, վարձս ի Քրիստոսէ առնուցուք և զԱստուած ողորմին ընդ հայր մեղային կցորդեալ ասէ՛ Հայրն Աստուած զնա անտես չառնէ, Ամէն» [3, էջ 389]:

Յիշատակարանիս մելանը և գրիչը փոքր ինչ տարբերվումէ ձեռագրի գրչութիւնից, որ և խոստովանվում է յիշատակագիր գրողը յիշատակարանի վերջում:

Թ. 259^բ

Մեծ յիշատակարանը «Փառք եզակամ տէրութեան և եռորոշ անձնաւորութեան, հօր անսկզբան, որդւոյ անեզրի և հոգւոյն սրբոյ անհատ բղիտողի այժմ և անգրաւ յաւիտենիւ Ամէն:

Շնորհօք ամենագօրին Աստուծոյ եղև կատարումն այսմ յուսարդ և ներբողունակ մատենիս ի շրջաբերութեան թուականիս Հայագնի Ի. Ռ. Ի. Ճ. Ի.Ժ. և Յ. Գ. ամին: Ի հայրապետութեան աշխարհիս Աղուանից տեառն Պետրոսի երջանկափառ կաթողիկոսի վերադիտողի մեծի Աթոռոյն Գանձասարայ զի այս խոհեմաբան հայրապետս աշակերտ էր սրբափայլ և ուղիփաճիմ՝ մեծ րարունապետին Ղուկասու, վասն զի այս երիցս երանեալ կաթողիկոս յուսաւորեաց զիսաւարեալ և զնսեմացեալ բոլոր տունս Աղուանից, զոր ի բազում ամանակաց կայր խախտեալ և խանգարեալ ի կարգաց և ի կրօնից վանորայք և յամենայն եկեղեցիք: Յորոց մի էր և մեծ Աթոռս Ամարաս զի ժամանակաց յոյովից կայր աւեր և անբնակ ի մարդկանէ զի արք ոմանք խէնէշք և անխոհեմք փեռեկտեալ և իրամատեալ էին զթեմ և զվիճակ սորին և արարեալ իւրեանց բնակութիւնս յայլ և այլ վայրս ըստ անձնիւր կամաց: Իսկ այս խոհեմաբան կաթողիկոս Պետրոս եկեալ ժողովեաց ի մի զթեմ և զվիճակ երկրիս Հաբանդ կոչեցեալ, զոր այժմ ասի Վարանդա և կացոյց զառաջնորդ զհարազատ և զմիջածին զաշակերտն իւր զպարոն տէր Բարսեղն որ է ստացող տառիս և սա նորոգեաց զԱմարաս պարսպօք և բազմածախ սենեկօք և տամբք ի փառս արարչին և ընտրելոյն իւրոյ սրբոյն Գրիգորի, Ամէն: Տինա կայր և հովարան ի հնոց մեծի աթոռոյս, ի գեղջն Հերիեր կոչեցեալ որ կոչիւր Սուրբ Աստուածածնի վանք, նա ևս էր անբնակացեալ, այլ և անդ զնացեալ մեծ

հայրապետն հիմնարկէ զեկեղեցի և յանձնէ աշակերտին իւրոյ զվերոգրեալ Բարսեղ պարոն տերին, զի շինեսցէ, զորև կատարեաց իսկ կամարակապ ձևով և զեղեցկանկար դրամբք ըստ ձեռնտութեան ժամանակիս, որ վերածայնի Սուրբ Գրիգորիս, որ և անդ զարդարեաց պարսպօք և խցերօք կամօք և օժանդակութեամբ վերոյ ասացեալ հոգևոր Հօրն իւրոյ: Դարձեալ ետ գրել յով զբեանս յորոց մինն է և զայս պատմագիրք զոր ի վաղուց հետէ սպառեալ էր ի տանէս Աղուանից և գտեալ եղև ի ձեռն յուսաւոր հոգի Ղուկաս վարդապետին, զոր ետ վերստին գրել և օրինակել վերոյգրեալ հայրապետս, իսկ սորա տեսեալ բազում փափականօք գրել հրամայեաց և ետ վախճը երկայի աթոռոցս Սուրբ Ամարաս և նորաշէն Սուրբ Գրիգորիսի վանուցն, ասելով եթե ոք հանել ջանայցէ ի դրանէ երկուց Աթոռոցս կամ կտրեսցէ զյիշատակարանս, հանցի զայնպիսին ի դրախտէն կենաց և կտրեսցի ընդ մէջ և զբաժին նորա ընդ կեղծաւորս դիցի Ամէն:

Արդ ով դասք յոյս երամից, յորժամ հանդիպիք սմա կարդալով կամ գաղափարելով, յիշեցէք ի Սուրբ աղօթս ձեր զառաջնորդ Սուրբ ուխտեացս կորովամիտ և հանճարապատում՝ զտէր Բարսեղ արհի եպիսկոպոսն, որ ստացող եղև զայս ներբողունակ մատենիս, որ է սեպհական յերկրէս Հաբանդու, ի գեղջէն Կիշի կոչեցեալ ընդ սմին և միաբանք տեղոյս, զմարտիրոսս զալէքսան և զեղիա պարոն տեարքն, որք փոխեցան ի Քրիստոս մերում՝ ժամանակիս, այլ և որք կան նարդեանս ի պաշտօն ուխտեացս զՈվաննէս պարոն տէրս, զտէր Գրիգորս, զտէր Մկրտիչս և զտէր Ոսկանս և զայլ աշխատաւորս յիշել պարտիք ի Քրիստոս Ամէն [3, էջ 390]:

Դարձեալ յիշեցէք կրկին անգամ զԲարսեղ պարոն տէրն և զարեան առու մերձաւորսն զփոխեցեալսն ի Քրիստոս զՄարտիրոսս պարոն տէրն, զՈվաննէս պարոն տէրն, որ մականուամբ շէկ կոչիւր, այլ և ծնողոսն իւր՝ զհայրն իւր աղան և զմայրն իւր՝ Գուլաղըն և հարազատ եղբարքն՝ զԲաղտասարն և զՄարտիրոսն, նա և եղբօր որդիքն իւր՝ զԳասպարն և զՄազբուվանն, որ մանուկ տիօք փոխեցաւ ի Քրիստոս: Այլև քորքն իւր՝ զՓերին, զԽանուսն, զՀիւրին, զՄերէսան և զԹամամն և զայլ ամենայն ընտանիսն զկենդանիս և զհանգուցեալսն միահազոյն յիշեցէք ի Քրիստոս միով հայր մեղայիւ և դուք յիշեալ յիջիք ի Քրիստոս յոյսն ամենեցուն ամէն, Հայր...: Ընդ որոց և զիս զՄիմոն լոկ անուամբն բանի սպասաւորս յիշել ժոխմ, որ զսակաւ յիշատակարան ծրեցի նաև թողութիւն շնորհել խոշորութեան գրոյս վասն զի յանպատշաճ ժամու և ի վերայ ծնկց իմոց մելանեցաւ» [3, էջ 390]:

Թ. 262 ^ա

Այլ գրչով անուանք հայրապետաց Աղուանից «տէր Մարկոս այրն Աստուծոյ ԽԴ.» հասցրած մինչև Ի.

Թ. 263 ^բ

«Տէր Իսրայել մեծ Կունէից, որ այժմ վարէ զժողովուրդս ՌՄԺԲ» [3, էջ 390]:

Ստորև ներկայացնենք մեր կողմից ուսումնասիրված՝ Մեսրոպ Մաշտոցի անվան Մատենադարանում պահվող ձեռագրի համառոտ նկարագրությունը.

ԶԵՌԱԳԻՐ՝ Հ^ա 2561

ԱՆՎԱՆՈՒՄ՝ Մովսէս Կաղանկատուացի, «Պատմութիւն Աղուանից»

ՎԱՅԻՐ՝ Գանձասար, 1664 թ.: **ԳՐԻՉ**՝ Սիմոն: Ստացող՝ պարոնտէր Բարսեղ արքեպս: **ԹԵՐԹ**՝ 264: **ՆԻԲԹ**՝ թուղթ: **ՄԵԾՈՒԹԻՒՆ**՝ 17x13,5: **ԳՐՈՒԹԻՒՆ**՝ երկսիւն: **ԳԻՐ**՝ բոլորգիր: **ՏՈՂ**՝ 23: **ԿԱԶՄ**՝ լս.: **ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ ԳՐՉԻ**՝ էջ 259բ, 260ա-260բ: **ՎԻՃԱԿ**՝ բավարար:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ - «Ցանկ մատենագրաց», «Պատմութիւն Հացունեաց խաչին», «Ներս. Գանձակեցւոյ Գաւազանագիրք կաթողիկոսաց Աղուանից»:

Աշխատության առաջին էջում հիշատակվում է միջնադարյան հայտնի հոգևորականների և գիտության տարբեր բնագավառների ներկայացուցիչների՝ Մեսրոպ վարդապետ, Հովհան Մանդակունի, Մովսէս Խորենացի, Անանիա Շիրակացի, Ստեփանոս Սյունեցի, Հովհան Օձնեցի, Գրիգոր Մագիստրոս, Պետրոս Գետադարձ, Ներսէս Լամբրոնացի անունները [4, էջ 1բ]: Ինչպէս Մովսէս Կաղանկատուացու աշխատությունում, այստեղ ևս ներկայացվում է Աղվանից աշխարհի թագավորների՝ Վաղարշակի [4, էջ 7ա], Ուռնայրի [4, էջ 10բ], Վաչեի [4, էջ 12բ], Վաչագան Բարեպաշտի օրոք Հայոց Արևելից նահանգներում (Արցախ և Ուտիք նահանգներ) կատարված պատմաքաղաքական, մշակութային իրադարձությունների մասին:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ ԳՐՉԻ - Գլխավոր հիշատակարանում նշվում է Աղվանից Պետրոս կաթողիկոսի, ձեռագրի ստացողի՝ Բարսեղ արքեպիսկոպոսի անունները, ընդգծվում վերջիններիս կողմից ծավալված լուսավորական և շինարարական գործունեության մասին: «Երջանկախառ եւ խոհեմաբան հայրապետոր, որ աշակերտն էր սրբափայլ Դուկաս ըստնասպետի,

լուսավորեաց զաշխատեալ տունս Աղուանից [4, էջ 260ա]Աւեր եւ անմարդաբնակ Վարանդայի եպիսկոպոսական կենտրոն Անարասի վանքը Պետրոս կաթողիկոսը ժողովեաց ի զթեմ եւ զվինակ երկիրս Հաբանդ կոչեցեալ, զօր այժմ աստ Վարանդա եւ առաջնորդ է նշանակում Բարսեղ արքեպս.: Կացոյց առաջնորդ զհարազատ եւ զմիածին զաշակերտն իւր՝ զպարոնտէր Բարսեղն, որ է ստացող տառիս: Բարսեղ նորոգեց Անարասը [4, էջ 260բ]»:

Այսպիսով մեր ուսումնասիրության արդյունքները ամփոփելով՝ նշենք, որ «Արարատ» ամսագիրն վերոնշյալ ձեռագրի բովանդակությունը լուսաբանել էր ընդհանուր ձևաչափով. այսինքն, ուսումնասիրության շեշտը դրվել էր ձեռագրի արտաքին կողմի հանգամանորեն նկարագրման վրա: Հատկանշական են՝ հոդվածագրի կողմից միջնադարյան հայկական մշակույթի գործիչների անվանացանկի և հիշատակարանների առանձին ներկայացնելը:

Ուսումնասիրողի տեսադաշտից վրիպել են գրչության վայրի և գրչի մասին հիշատակումները, որոնց մասին համառոտ ներկայացրել ենք Մատենադարանում պահվող ձեռագրի ուսումնասիրությունից:

Օգտագործված աղբյուրների ցանկ

1. **Գատեան, Խաչիկ վարդապետ** Մովսէս Կաղանկատուացւոյ Աղուանից պատմութեան Մայր Աթոռ մատենադարանում գտնուած ձեռագիր օրինակները: // «Արարատ» կրօնական – բարոյական, գրական – պատմական, բանասիրական – մանկավարժական եւ ազգային ամսագիր («Արարատ» ամսագիր), 1895, № 9, № 10; 1896, № 1, № 2, № 3, № 4; 1897, № 2; 1897 № 4 և այլն:
2. «Արարատ» ամսագիր, ՌՅԽԴ. ԻԹ Տարի, Համար իններորդ. Սեպտեմբեր 1895 թ., էջեր 333-338:
3. «Արարատ» ամսագիր, ՌՅԽԴ. ԻԹ Տարի, Համար տասներորդ, Հոկտեմբեր 1895 թ., էջեր 388-390:
4. Մեսրոպ Մաշտոցի անվան Մատենադարան, ձեռագիր Հ^ա 2561:

Տժանա/Հանձնվել է՝ 18.06.2022
Քեչենչրօւանա/Գրախոսվել է՝ 30.06.2022
Քրինչա/Ընդունվել է՝ 07.07.2022